

Важливим є усвідомлення того, що модель українського порівняльного літературознавства не копіює західну, навіть активне застосування європейських та американських методик не зупинило її прагнення розв'язувати проблеми, спричинені насамперед проблемою культурної ідентичності, і тому вона інша, «різноспрямованіша, більш полемічна і міждисциплінарна» [5, с. 37]. Для перехідного періоду, яким для української компаративістики були 1990-ті роки, характерне насамперед очищення від радянських псевдонаукових анахронічних концепцій «братніх зв'язків літератур», позбування ізольованості та комплексів меншовартості. У постколоніальному українському компаративному діалозі утверджуються й поглиблюються традиційні напрями, розширюється теоретико-методологічна база, у сферу порівняльного літературознавства входять культурологічні, історіософські, соціокультурні, семіотичні, рецептивні та інші аспекти.

За короткий відрізок часу сформувались наукові центри компаративних досліджень: відділ компаративістики в Інституті літератури НАН України, кафедри української літератури й компаративістики є в КНУ імені Тараса Шевченка, в КУ імені Бориса Грінченка, Львівському, Тернопільському, Черкаському, Бердянському університетах. Глобалізаційні процеси торкнулися української літератури, змінили її, але, на жаль, не зробили літературу відомою у світі. На наше переконання, українська література може йти в глобалізований світ кількома шляхами. Перший – це наявність творів, які органічно вписуються в систему цінностей, вироблених глобалізованою свідомістю. Другий – це якісні художні переклади, що були б потрібні в інших країнах і сприймалися б як «свої». Ще одна проблема – досі у вітчизняній науці немає сучасних імагологічних студій – таких, що дослідили б моменти «єднання» чи «протистояння», «впливу», поєднання симпатії до інших народів з любов'ю до рідного в опрацюванні письменниками «світових» тем, показали б, як інонаціональна тематика узгоджувалася з процесом

розвою українського письменства. Важливим завданням літературознавства на майбутнє для розв'язання цієї проблеми є розкриття примножень чи втрат художності в результаті опрацювання так званих світових, мандрівних мотивів чи тем (у літературному контексті вони залишаються і виявом традиції, й водночас стають чимось більшим – формою різноаспектного культурного спілкування, вищою інтертекстуальності, інакшою екзистенційною моделлю).

Отже, українське літературознавство демонструє можливість традиційної компаративної техніки дослідження, розвиваючись у напрямку «тріади сучасної компаративістики: глобалізація – інтертекст – діалог культур» [6]. Ми готові до відкритого діалогу зі світовою компаративістикою, з її іноді суперечливим і парадоксальним розвитком. Компаративістика – чи як наука, чи як метанаука залишиться наукою порівняння, бо кожний семантичний процес є диференціацією: прочитати – значить порівняти, упізнати – значить розпізнати, порівнюючи з чимось. Компаративістика в Україні нині – один із провідних продуктивних напрямів у філології, що відповідає духу інтеграційних процесів у світовій літературі і культурі загалом, має свої набутки в минулому, в яких є чимало актуального, того, що треба вивчати і творчо переосмислювати в контексті нових літературних явищ.

1. *Вирк Т.* Сравнительное литературоведение сегодня – и завтра? / Т. Вирк. // Вестник Московского университета. Серия 9, Филология. – 2003. – № 5. – С. 168–197. 2. *Дроздовський Д.* XIX Міжнародний конгрес Міжнародної Асоціації компаративістики в Сеулі / Д. Дроздовський // Слово і час. – 2010. – № 12. – С. 115–116. 3. *Грицик Л.* Постколоніальний дискурс компаративістики: український профіль / Л. Грицик // Грицик Л. Українська компаративістика: концептуальні проєкції. – Донецьк, 2010. – С. 35–40. 4. *Лімборський І.* Світова література і глобалізація / І. Лімборський. – Черкаси: Брама-Україна, 2011. – 192 с. 5. *Моререр В.* Глобалізація / В. Моререр // Енциклопедія постмодернізму. – К., 2003. – С. 94–95. 6. *Тюпа В.* Компаративізм як наукова стратегія гуманітарного познання / В. Тюпа // Филологические науки. – 2004. – № 6. – С. 98–104. 7. *Шайтанов І.* Триада современной компаративістики: глобалізація – інтертекст – діалог культур / І. Шайтанов // Вопросы литературы. – М., 2005. – № 6. – С. 130–137. 8. *Bernheimer Ch.* Comparative Literature in the Age of Multiculturalism / Ch. Bernheimer. – Baltimore; London: Johns Hopkins University Press, 1995. – 207 p.

Тетяна Воропаєва

Українство в європейському цивілізаційному просторі: теоретико-методологічні засади дослідження

В статті аналізуються наукові праці, присвячені цивілізаційній проблематиці, а також пропонуються теоретико-методологічні засади дослідження українства в європейському цивілізаційному просторі.

The article examines the scientific papers devoted to the problems of civilization as well as a theoretical conception of the Ukrainians in European civilization.

В сучасній соціогуманістиці поступово зростає інтерес до цивілізаційної проблематики. Це зумовлено не тільки 300-річним розвитком цивіліології та цивіліографії, але й активізацією глобалізаційних процесів та соціокультурних трансформацій у світі. Дослідження українства в європейському цивілізаційному просторі вимагає серйозного наукового обґрунтування. Тому мета цієї статті полягає у критичному переосмисленні наукових праць, присвячених цивілізаційній проблематиці, а також у розробці теоретико-методологічних засад дослідження українства в європейському цивілізаційному просторі.

На жаль, у працях багатьох сучасних українських дослідників цивілізаційна тематика викладена неадекватно: 1) стверджується, що існує «українська цивілізація», «козацька цивілізація», «етнічна цивілізація», «політична

цивілізація», «регіональна цивілізація», «Чорноморська цивілізація», «скіфська цивілізація», «слов'янська цивілізація», «хозарська цивілізація», «Східно-православна цивілізація»; 2) зазначається, що кожна нація є унікальною цивілізацією; 3) цивілізація тлумачиться як етнополітична структура, як частина регіонів, конструюється якийсь «етноцивілізаційний вимір» тощо. Сучасні українські науковці практично не знайомі з системною критикою цивілізаційних концепцій А. Тойнбі, О. Шпенглера, С. Хантінгтона західними вченими (Ф. Аджамі, Р. Л. Бартлі, Л. Вульф, Дж. Кіркпатрік, А. Л. Уїкс, Д. Пайл та ін). Серед українських авторів найбільш обґрунтованими і послідовними є праці таких вчених, як Л. Залізник, С. Кримський, М. Розумний, Ю. Павленко, Ю. Шаповал, В. Брехуненко, С. Леп'яво та ін.

Українські дослідники досить часто роблять необґрунтовані висновки (які досить швидко тиражуються, особливо в період виборів) про цивілізаційний розвиток українського народу: а) вони плутають не лише локальні й субконтинентальні цивілізації, але й національну та цивілізаційну ідентичність; б) вони підмінюють поняття і називають, наприклад, штучно створені регіональні конфлікти цивілізаційними; в) іноді продуються заяви про неможливість однозначного цивілізаційного самовизначення громадян України (оскільки абсолютно не враховуються результати багатьох емпіричних досліджень, присвячених самоідентифікації громадян України, не завжди враховується той факт, що переважна більшість кримських татар вважають себе європейськими тюрками та ін.). Для подолання багатьох необґрунтованих висновків необхідно залучати результати соціологічних, політико-психологічних та етнопсихологічних досліджень для вивчення цивілізаційної динаміки українського суспільства, адже без комплексного аналізу емпіричних досліджень [20] неможливо вийти на філософське осмислення даної проблеми.

Сьогодні друкується дуже багато книг, в назві яких містяться слова «цивілізація», «цивілізаційний контекст», «цивілізаційний вибір», але буває так, що у текстах цих книг цивілізаційна проблематика практично відсутня. Часто публікуються також доволі цікаві статті, присвячені цивілізаційній парадигмі. Дуже корисно аналізувати і порівнювати такі статті сучасних науковців. Однією з найбільш обґрунтованих праць є стаття О. Мостяєва «Етапи цивілізаційного процесу в Україні: особливості періодизації» (що опублікована у Віснику КНУ імені Тараса Шевченка «Українознавство» № 16). Але ретельний аналіз цієї статті показує, що деякі теоретичні положення, висунуті автором, є помилковими і не зовсім відповідають поставленій меті й завданням нинішньої науково-дослідної теми Центру українознавства (яку спільно виконують всі співробітники Центру). Адже О. Мостяєв чомусь співставляє стадії цивілізаційного процесу (протоцивілізаційна ера, на його думку, починається в кінці VII тис. до н. е. і закінчується у першій половині III ст. н. е.) з геополітичними епохами (першою з яких є кіммерійська (IX ст. – перша половина VII ст. до н. е.)). В цій же статті автор зазначає, що геополітичні епохи характеризують лише окремий аспект цивілізаційного процесу, але чомусь не враховує це, пропонуючи свою суперечливу схему (в якій «протоцивілізаційна ера» чомусь завершується у першій половині III ст. н. е., а «цивілізаційна ера» починається з VIII ст. н. е.) й підмінюючи цивілізаційну проблематику геополітичною. Не є правомірним також зведення О. Мостяєвим в один із «стовпчиків» запропонованої ним таблиці стадії (що починається в кінці VII тис. до н. е.) та епохи (що починається в IX ст. до н. е.), а також те, що цивілізаційна ера (в розвитку українства), на думку автора, починається з хозарської геополітичної епохи. Виділені автором скіфсько-антична, елліністично-сарматська, готська, гунська та інші геополітичні епохи більше відповідають політичній та етнічній історії України, але не розгляду українства в контексті європейської цивілізації. Незважаючи на виокремлені геополітичні епохи, О. Мостяєв після цього чомусь виділяє «п'ять протоцивілізацій – кіммерійську, скіфську, сарматську, готську, гунську». На жаль, автор часто вживає не тільки в цій, але й у інших своїх статтях неадекватні терміни («український цивілізаційний процес», «протоцивілізація праслов'ян», «середньовічна цивілізація», «історія теренів України», «цивілізаційний синтез» (не уточнюючи, що і з чим «синтезується») та ін.). О. Мостяєв нібито погоджується

з тим, що «початковою точкою» цивілізаційного процесу вважається доба неолітичної революції, але навіть не згадує цей період у своїй схемі. Отже, запропонована О. Мостяєвим схема є неповною і потребує доопрацювання.

Визначаючи межу між середньовічною та ранньомодерною стадіями О. Мостяєв чомусь не посилається на працю Л. Войтовича [2, с. 138], в якій автор запропонував означити межу між середньовічною і ранньомодерною епохами в історії України, у відповідності з поширеним європейським аналогом, зламом XV–XVI ст., умовно вважаючи граничним 1492 р. – рік відкриття Христофором Колумбом Америки для Європи, а для України – рік видачі Віленського привілею, яким удільні князі позбавлялися права зносин з іншими державами та інвестирури. Про це також пише В. Матяк [10, с. 13].

О. Мостяєв чомусь зазначає, що «згідно класифікації ЮНЕСКО» у наш час існують шість основних типів цивілізації, які втілюють у собі все розмаїття світових культур: Європейська та північноамериканська; Далекосхідна; Арабомусульманська; Індійська; Тропічно-африканська; Латиноамериканська, посилаючись при цьому на книгу В. Головашина «Очерки истории мировой культуры (культурология)», видану в Тамбові у 2004 р. Але у самому першоджерелі та наукових працях, автори яких посилаються на це першоджерело, зазначається, що за даними ЮНЕСКО «у світі існує сім основних цивілізацій: європейська, північноамериканська, далекосхідна, індійська, арабомусульманська, тропічно-африканська, латиноамериканська» [13, с. 22; 17, с. 490; 18, с. 7–8].

Відомо, що в сучасній науці давно переглянуте поняття «західна цивілізація», оскільки громадяни країн Північної Америки вже не вважають, що вони і сучасні європейці є представниками однієї цивілізації (це питання вперше було поставлене у Франції ще в 70-х роках XX ст.), тому поняття «європейська цивілізація» і «північноамериканська цивілізація» є відмінними (див., наприклад, класифікацію сучасних цивілізацій ЮНЕСКО (за 1997–1999 рр.), праці Е. Александренкова, А. Скачкова, П. МакКорміка та багатьох інших вчених). Таке саме розуміння *відмінностей між європейською та північноамериканською цивілізаціями* зафіксоване на Міжнародному Кишиневському форумі ЮНЕСКО «За культуру миру та діалог цивілізацій, проти культури війни і насильства» (Молдова, м. Кишинев, 15–19 травня 1998 р.), на Форумі «Альянсу цивілізацій ООН», в Доповіді Міжнародного колективу вчених* до Конференції ООН зі сталого розвитку РІО+20** (яка відбулась 20–22 червня 2012 року у м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія)), де була представлена Довгострокова стратегія глобального сталого розвитку на базі партнерства цивілізацій. У зв'язку з кількарічною розробкою цієї стратегії навіть була запропонована ідея трансформації ООН у Всесвітню конфедерацію держав і цивілізацій***, яка була висунута в доповіді Ю. Яковця, проголошеній у 2005 році на II Всесвітньому конгресі з глобальної цивілізації в Нью-Йорку. Ця ідея була розвинута в другому томі монографії Б. Кузика і Ю. Яковця «Цивілізації: теорія, історія, діалог,

*Цю позицію підтримують не тільки вчені європейських країн, але й російські (зокрема, Б. Кузик і Ю. Яковець) та китайські (зокрема, Чжан Шаоуха) науковці.

** «Ріо+20» – це стисла назва Конференції Організації Об'єднаних Націй з питань сталого розвитку, яка пройшла в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) через двадцять років після історичної Зустрічі на вищому рівні «Планета Земля» 1992 року в Ріо-де-Жанейро.

*** Звичайно, цю пропозицію необхідно також розглядати як спробу денацизації ООН.

майбутнє», презентація якої відбулась у жовтні 2006 року в Бібліотеці ООН ім. Дага Хаммершельда [9]. Ці положення були підтримані й додатково аргументовані в 7-й частині Глобального прогнозу «Майбутнє цивілізацій» на період до 2050 року та в монографії «Глобальні економічні трансформації XXI століття» [16].

В кінці своєї статті «Етапи цивілізаційного процесу в Україні: особливості періодизації» О. Мостяєв зазначає, що український цивілізаційний процес* можна представити таким, який пройшов через декілька стадій: еру протоцивілізацій: кін. VII тис. до н. е. – VII ст. н. е. (дивно, але на його авторській схемі ми бачимо зовсім інше датування: *кін. VII тис. до н. е. – перша половина III ст. н. е.*) та еру цивілізацій: з VI ст. (*на схемі автора вказано: з VIII ст.*). Твердження ж автора про зв'язок європейської ідентичності українства з поширенням у суспільстві елементів постмодерну зовсім не відповідає дійсності [Див.: 3; 5; 6; 19; 20].

В інших статтях О. Мостяєва [11; 12] соціокультурні процеси чомусь зводяться до соціальних, автор пише про «етнолінгвістичне коло європейської цивілізації» (забуваючи, що цивілізація є надетнічним утворенням), неадекватно використовує поняття «генотип» (за допомогою якого окремі дослідники намагаються біологізувати соціогуманітаристику) та близькі до нього терміни (наприклад, «генетичні землі»^{**}). О. Мостяєв виокремлює «фактори спільного цивілізаційного розвитку України і Європи», перераховуючи наступні вісім позицій: «1) Україна є частиною європейського субконтиненту...; 2) Європейська цивілізація створена переважно індоевропейцями...; 3) Технологічною основою Європейської цивілізації було...; 4) Проте, участь у європейському ринку спричинила специфічний...; 5) В Україні у XIII ст. сформувався певний тип феодалізму...; 6) Державні системи, створені українцями, були...; 7) Ментальність українців, особливо...; 8) Спільність історичної долі України з Європою почала формуватись...» [12, с. 22–24]. Звичайно, ці вісім пунктів не можна вважати факторами спільного цивілізаційного розвитку України і Європи.

Деякі сучасні автори виділяють неолітичну, ранньокласову, античну, середньовічну, ранньоіндустріальну, індустріальну та постіндустріальну «світові цивілізації». Але насправді це є не *світові цивілізації*, а *етапи цивілізаційного розвитку* багатьох країн, які належать до європейської цивілізації, адже між цими етапами цивілізаційного розвитку чітко простежується соціокультурна, економічна, політико-правова, геополітична (та ін.) спадкоємність [4].

Оскільки головним «фокусом» колективної теми Центру українознавства є українство, то ми повинні коротко розглянути етапи формування цього поняття і його сучасний зміст. Відомо, що одним з перших почав вживати слово «українство» В. Антонович. Зокрема, В. Антонович писав у 1850-х роках: «...Виховувався я, головним чином, на літературі французькій. В старших класах успів перечитати твори Монтеск'є, Руссо, Вольтера і деяких інших енциклопедистів, під впливом котрих склався мій світогляд... Притулюючи свої невеличкі знання про *українство* (про Шевченка не доводилося мені чути ніколи ні слова) до загальної демократичної

французької теорії, я одкрив сам собою *українство*. І чим більше займався наукою, чим більше читав і знайомився з історією, тим більше переконувався у тому, що відкриття моє – була не зайва вигадка» [1, с. 40]. Пізніше М. Грушевський і В. Липинський також активно використовували поняття «українство», а В. Дорошенко написав і видав у 1917 р. свою відому працю «Українство в Росії».

Базовими поняттями для утворення терміна «українство» можна вважати такі: 1) «рущина» (а також «старорущина» і «новорущина», які використовував П. Куліш); 2) «рущизна» (та паралельне йому – «польщизна»), яке вживалось на українських теренах ще з XIV ст.; 3) «українники», «люди українні», «вкраїнники» (які вживались для позначення населення руських територій Великого князівства Литовського щодо населення «українних» територій). А філософсько-світоглядну основу для утворення поняття «українство» заклав Г. Сковорода у своїй теорії «себепізнання». Л. Ушкалов наводить красномовну цитату А. Хаждеу з твору Г. Сковороди «Симфонія про народ» (яку Хаждеу подав у своєму нарисі «Григорій Варсава Сковорода» (1835)): «Кожен мусить пізнати свій народ і себе в ньому. Чи ти рус?.. Будь ним... Чи ти лях? Будь ляхом. Чи ти німець? Німечествуй. Француз? Французствуй. Татарин? Татарствуй. Усе добре на своєму місці й своєю мірою...» [15, с. 118–119].

Отже, *українство* – це збірне поняття, яке охоплює і етнічних, і політичних українців (які можуть мати й іншоетнічне походження), а також вихідців з України, мігрантів та представників української діаспори. Системотворчим фактором буття українства як великої соціальної групи є *українськість* у її етнічній, культурно-мистецькій, громадянсько-політичній та інших формах. Отже, під поняттям «українство» розуміються «українці не лише як автохтонний етнос, що обіймає певні терени від найдавніших часів до сьогодні, а і як світовий феномен (включаючи українців, що проживають у понад 60 країнах світу і не втратили своєї національно-культурної ідентичності)» [8, с. 10]. Таким чином, українство (як загальноцивілізаційний феномен) у своєму розвитку пройшло *кілька етапів етнонаціонального розвитку*: 1) становлення протоукраїнського етнокультурного ядра на основі взаємодії племен склавинів та антів; 2) постання праукраїнських племен; 3) становлення українського етносу; 4) становлення української етнічної нації; 5) утворення діаспоральних спільнот поза межами України; 6) формування української політичної нації; 7) кристалізація українства як світової макроспільноти (куди входять як етнічні, так і політичні українці (що репрезентують сучасну повномасштабну українську націю), а також вихідці з України, мігранти й представники української діаспори). *Основними критеріями*, які дозволяють виокремити українство серед інших макроспільнот, є збереження його представниками власної українськості та національно-культурної ідентичності, наявність помітного (або хоча б мінімального) внеску в розбудову України й модерної української нації, різнопланові позитивні взаємозв'язки з Україною (як територією, країною і державою), українським народом і українською культурою та поєднання власної долі з долею України (специфіка таких зв'язків, власне, й обумовлює *характер ставлення* конкретної особи до України, її *співпричетність* або *відчуженість* тощо). Ці критерії дозволяють вважати представниками українства людей іншого (неукраїнського) етнічного походження [8]. Отже, українство необхідно розглядатися як певну «цивіліобудівну» спільноту, представники якої

* Не можна говорити ні про «українську цивілізацію», ні про «український цивілізаційний процес», адже не тільки в наукових працях, але й навіть у резолюції 55/23 Генеральної Асамблеї ООН (2001) підкреслюється, що визначення «цивілізація» не може зводитися до окремих національних держав.

** Сучасні дослідники повинні добре розуміти зміст слів «генотип» і «фенотип», «спадковість» і «спадкоємність», а також «онтогенез», «філогенез», «соціогенез» тощо.

зробили помітний внесок у розвиток європейської та світової цивілізації.

Таким чином, можна узагальнити засадничі теоретико-методологічні основи дослідження українства в європейському цивілізаційному просторі.

Ми визначаємо цивілізацію як макрокультурний соціально-історичний організм* [7; 8], що охоплює різні суб'єкти (країни, народи, нації, держави), які мають спільні соціонормативні принципи надетнічного рівня, подібні етико-релігійні системи, фундаментальні основи ментальності, основоположні ідеали й базові цінності, стійкі характеристики господарсько-економічної, політико-правової та соціокультурної організації, що виражаються у відповідному типі життєдіяльності. Будь-яка цивілізація здатна до саморозвитку, схильна до поширення власних здобутків та способу життя. Отже, цивілізація – це своєрідна й самодостатня просторово-часова (тобто чітко локалізована у просторі Культури та в часі Історії) цілісність, яка являє собою вищу ступінь самоорганізації та розвитку людського соціуму і в якій стабільні елементи переважають над нестабільними [3; 4; 6]. Існують локальні, первинні (ранні), вторинні (сучасні), континентальні, міжконтинентальні, субконтинентальні, глобальні цивілізації та цивілізаційні ойкумени (при цьому сучасна цивілізація завжди є надетнічним, наднаціональним і наддержавним утворенням) [6; 8]. Оскільки дослідження специфіки різних цивілізацій передбачає аналіз усіх форм життєдіяльності цих макрокультурних** соціально-історичних організмів (матеріальних, господарських, моральних, ідейних, культурних, релігійних, аксіологічних та інших в процесі їх розвитку та спадкоємності), то критеріями виділення (і порівняння) цивілізацій є: екогеографічні, геокультурні, антропо-демографічні, господарсько-економічні, релігійні, морально-етичні, політико-правові, геополітичні, соціокультурні, техніко-технологічні, науково-інноваційні, освітньо-виховні, інформаційні, аксіологічні та духовно-світоглядні фактори, а також спільні тенденції розвитку міст, писемності й державності [4; 6; 8].

Аналіз різних аспектів цивілізаційної проблематики та визначення поняття «цивілізація» дозволяють розглядати українство як в контексті загальнолюдської цивілізації (розмаїття культурно-історичних форм, націй, країн і держав, що об'єднані загальнолюдськими цінностями), так і в контексті європейської цивілізації (унікальна системна комбінація традицій, суспільних структур і цінностей, що притаманні багатьом націям і утворюють певну культурно-історичну цілісність, яка визначається спільними об'єктивними елементами (історія, культурні архетипи, спосіб життя, соціальні інститути, християнство, ментальний тип, базові цінності тощо) і суб'єктивною самоідентифікацією громадян багатьох держав («ми – європейці»), а також співіснує та взаємодіє з іншими подібними феноменами). Такий підхід сприяє з'ясуванню самоцінності українства, його місця й ролі в цивілізаційному розвитку не тільки Європи, але й всього світу [4; 8; 19; 20].

Оскільки цивілізаційна парадигма зобов'язує розглядати цивілізаційний розвиток українства у порівнянні з іншими європейськими народами, то при розгляді етапів цивілі-

заційного розвитку українства (як і багатьох інших європейських народів) потрібно враховувати етапи розвитку європейської цивілізації: неолітичний, ранньокласовий, античний, середньовічний, ранньоіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний, а також теорію «цивілізаційних хвиль» Е. Тоффлера [14] (про цивілізаційне значення аграрної, промислової та інформаційної хвилі). У зв'язку з цим цивілізаційний розвиток українства триває від неолітичної доби до сьогодення, і у цьому процесі необхідно виділити наступні етапи (які корелюють з етапами розвитку європейської цивілізації): етап неолітизації України; етап трипільської протоцивілізації; етап індоєвропейських міграцій; етап виокремлення праслов'янської спільноти; антично-римський етап цивілізаційного поступу; етап утвердження ранньокласового суспільства; а також середньовічний, ранньоіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний (інформаційний) етапи цивілізаційного розвитку українства. Перераховані етапи є складовими двох епох: 1) передісторична епоха цивілізаційного розвитку українства (де мова повинна йти про специфіку цивілізаційного поступу людності українських земель та праукраїнських племен); 2) епоха цивілізаційного розвитку українства (де потрібно розкрити специфіку цивілізаційного поступу русинів-українців, української нації та світового українства).

Ми розглядаємо Україну як «цивілізаційне порубіжжя» (borderland) Європи (як простір, коридор, «медіатор» міжцивілізаційної взаємодії, як порубіжний пояс, міст між Сходом і Заходом, як форпост європейської цивілізації та «вікно в Європу» для народів Сходу тощо). Україна не «перекриває» жодний цивілізаційний розлом, а перебуває на східному кордоні європейської цивілізації (цей постулат чітко підтверджується дослідженнями, які базуються на інтегративному поєднанні теоретико-методологічних підходів цивіліології та сучасного українознавства (що враховують вище наведені чинники становлення цивілізацій на планеті Земля); окрім цього, належність України до європейської цивілізації та її «прикордонне» розташування (щодо Азії) зафіксовано навіть у самоназві українців, яка походить від більш давнього етноніму «анти»).

Сучасні теоретико-емпіричні дослідження (філософські, історичні, політологічні, культурологічні, соціологічні, психологічні, антропологічні та ін.) доводять безсумнівну культурну й цивілізаційну спорідненість українців з європейцями [6; 19; 20]. Україна завжди належала до Європейської цивілізації, а спроби відірвати її від цього «материнського лона» ніколи не були вдалим. *Визначальними рисами сучасної європейської цивілізації є приватна власність, соціальна ринкова економіка, поділ гілок влади, демократичний парламентаризм, гуманізм, національна державність, індустріалізм, європейські цінності (серед яких демократія, свобода, повага до людської особистості, дотримання прав людини, багатокультурність, раціональність, толерантність, релігійна терпимість, індивідуалізм, повага до приватної власності та ін.) тощо.*

Проведені нами (разом з кандидатом філософських наук С. Бойко і групою студентів) дослідження*** показали, що упродовж 2004–2008 рр. усталився базовий ціннісний профіль сучасних українців, який у 2009–2012 рр. був трохи дефор-

* Поняття «соціально-історичний організм» ми розробляємо, починаючи з 2002 р. [7]. Окремі колеги пропонували використовувати замість поняття «соціально-історичний організм» термін «комплект», але ця пропозиція так і не була підтримана.

** Поняття «макрокультурний» використовується для того, щоб підкреслити макрорівень соціокультурних, політико-правових, релігійних, економічних, аксіологічних явищ і процесів. Саме тому цивілізаційний аналіз передбачає врахування релігійного, а не конфесійного чинника.

*** В нашому дослідженні була використана відома методика Ш. Шварца, яка дозволяє вивчати базові цінності різних народів світу, порівнюючи їх. Подібні дослідження були проведені вже у 50-ти країнах світу. Результати досліджень російських та українських вчених показують, що на території України ціннісного розлому немає.

мований (перша цифра репрезентує дані 2005–2008 рр., а друга – дані 2009–2012 рр.): Доброзичення: 4,62 / 4,59; Універсалізм: 4,58 / 4,55; Самовияв: 4,53 / 4,46; Традиційність: 4,49 / 4,46; Безпека: 4,43 / 4,46; Майстерність: 4,37 / 4,39; Рівноправ'я: 4,33 / 4,20; Автономія: 4,21 / 4,13; Гармонія: 4,06 / 4,02; Конформізм: 3,88 / 4,22. Отже, поєднання Самовияву й Універсалізму свідчить про потяг українців до справедливості й толерантності; Універсалізму й Доброзичення – про альтруїстичну спрямованість; Традиційності й Конформності – про прагнення зберегти стабільність за рахунок добровільного самообмеження й підпорядкування; Конформності й Безпеки – про прагнення захистити порядок, стабільність та соціальну гармонію; Самовияву й Майстерності – про творчу спрямованість. Проведене дослідження показує, що, попри деякі деструктивні впливи у 2009–2012 рр., базові цінності українців є екзистенційними, екофільними та персоналістичними. Деструктивні трансформації таких цінностей як Рівноправ'я та Автономія треба обов'язково подолати, адже вони є аксіологічною і моральною базою соціальної відповідальності та дуже важливі для підтримки й розвитку демократії. Відновлення значущості цінностей Майстерності й Автономії є підґрунтям і ціннісною базою для розвитку вільного підприємництва. А посилення цінностей Самовияву і Майстерності є аксіологічною базою для відродження української трудової етики та утвердження творчого призначення українців. Найбільш потужними чинниками, які визначають семантичний простір ціннісно-мотиваційної структури всіх груп респондентів, є Толерантність, Доброзичність, Самоопанування, які можна назвати базовими ціннісними тенденціями українців. Одержані результати демонструють не тільки досить значний виховний потенціал системи базових цінностей українців, але й «національний внесок» українців в систему загальнолюдських цінностей, адже останні загальнолюдські тенденції (процеси глобалізації й інформатизації, боротьба з тероризмом і екологічними проблемами та ін.) свідчать, що базові цінності українців є своєрідною «відповіддю на глобальні виклики часу», оскільки людство шукає нові стратегії соціальної взаємодії та безпечної життєдіяльності на планеті Земля, і у зв'язку з цим українська миролюбність, толерантність, екофільність, доброзичність, неагресивність, неекспансивність і шанобливість до інших культур набувають загальнолюдського звучання. Цей «український внесок» в процес розвитку людської цивілізації підтверджує поступове зростання пріоритетності ідеалів ненасильництва, природозбереження та гуманістичних цінностей в системі нових світоглядних орієнтирів людства [19].

Отже, сьогодні здобутки європейської цивілізації «пронизують» практично увесь світ, свідченням цьому є поширення модернізаційних процесів, розповсюдження демократії і лідерство національних держав (як продукту європейської цивілізації), які залишаються основним суб'єктом міжнародних відносин і найбільш могутніми «діючими особами» (Р. Арон, Ф. Аджамі, Дж. Пайл, А. Уїкс, М. Попович та ін.). Сьогодні європейська

орієнтація мусить стати не тільки одним з напрямків зовнішньої політики України, але й стратегічним вектором внутрішньої трансформації українського суспільства. Європейський вибір, європеїзація України, відданість європейським цінностям, запровадження європейських стандартів життя мають стати важливими геополітичними, економічними й соціокультурними стратегемами для нашої держави.

1. Антонович В. Б. Твори / В. Б. Антонович. – К.: Либідь, 1993. – Т. 1. – 440 с.
2. Войтович Л. Середні віки в Україні: хронологія, проблеми періодизації / Л. Войтович // Український історичний журнал. – 2003. – № 4. – С. 134–139.
3. Воропаєва Т. Динаміка становлення національної та європейської ідентичності громадян України: теоретико-емпіричні аспекти (1991–2011 рр.) / Т. Воропаєва // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія: зб. наук. пр. – Вип. 3. – Одеса, 2011. – С. 176–180.
4. Воропаєва Т. С. Національна та європейська ідентичність громадян України в цивілізаційному контексті / Т. С. Воропаєва // Зародження та розвиток українського цивілізаційного простору: проблеми національного державотворення, духовної та культурної самобутності українського народу. – Ужгород: Інформаційно-видавничий Центр УУБА-КаУ, 2011. – С. 306–320.
5. Воропаєва Т. Трансформація національної ідентичності громадян України та українських мігрантів в контексті цивілізаційного поступу України (1991–2011 рр.) / Т. Воропаєва // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 7. – С. 39–45.
6. Воропаєва Т. Трансформація цивілізаційної ідентичності громадян України // Новый университет. – Йошкар-Ола: Коллективум. – 2012. – № 10. – С. 17–22.
7. Воропаєва Т. Україна: соціор, геосоціор, етносоціор / Т. Воропаєва // Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького. Колективна монографія. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2003. – С. 142–153.
8. Воропаєва Т. Українство в цивілізаційному ракурсі / Т. Воропаєва // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 8. – С. 9–13.
9. Кузык Б. Н., Яковец Ю. В. Цивілізації: теорія, історія, діалог, майбутнє / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – Т. 2. – М.: Інститут економічних стратегій, 2006. – 648 с.
10. Матях В. Український цивілізаційний процес раннього нового часу в наукових проектах Інституту історії України НАН України / В. Матях. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 184 с.
11. Мостяев О. Міграції в геополітичному процесі в історії України / О. Мостяев // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 7. – С. 23–30.
12. Мостяев О. Визначення місця українства у світовому цивілізаційному процесі / О. Мостяев // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 8. – С. 20–25.
13. Панарський Н. С. Культурологія: Учебное пособие / Н. С. Панарский. – Ярославль: ЯФ МЭ-СИ, 2004. – 181 с.
14. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2004. – 784 с.
15. Ушкалов Л. Три завваги про українськість Сквороди / Л. Ушкалов // Філософська думка. – 2002. – № 5. – С. 108–127.
16. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века: монография / Ю. В. Яковец. – М.: Экономика, 2010. – 382 с.
17. Яценко Н. Е. Толковый словарь обществоведческих терминов / Н. Е. Яценко. – СПб.: Лань, 1999. – 524 с.
18. European Perspectives on Cultural Policy (Culture, Development and Society). – Paris: UNESCO Publishing, 1997. – 112 p.
19. Voropayeva T. Formation of a collective identity of citizens of Ukraine: value dimension // «Moral and aesthetic development vector of modern culture». Materials digest of the XXVI International Scientific and Practical Conference and the II stage of Research Analytics Championships in culturology, architecture, art history and philosophical sciences (London, June 11–15, 2012): Culturology, architecture, art history and philosophical science / International Academy of Science and Higher Education; Organizing Committee: T. Morgan (Chairman), B. Zhytnigor, S. Godvint, A. Tim, S. Serdechny, L. Streiker, H. Osad, I. Snellman, K. Odros, M. Stojkovic, P. Kishinevsky, H. Blagoev. – London: IASHE, 2012. – P. 39–42.
20. Voropayeva T. Theoretical and empirical aspects of the formation of national and European identity of citizens of Ukraine (1991–2011) / T. Voropayeva // European Science and Technology: materials of the international research and practice conference, Wiesbaden, January 31st, 2012 / publishing office "Bildungszentrum Rodnik e. V.". – Vol. II. – Wiesbaden, Germany, 2012. – P. 710–720.